

Oral History Kosovo

INTERVJU SA ENVEROM BAKIJEM

Priština | Datum: 14. oktobar 2017.

Trajanje: 64 minuta

Prisutni:

- Enver Baki (Sagovornik)
- Ebru Sulejman (Vodila intervju)
- Donjeta Beriša (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[ ] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Enver Baki: Ja sam Enver Baki, jedan od kosovskih, posebno prištinskih intelektualaca, i generalno smatram da je moj život započeo kulturom i njome će se završiti.

Ebru Sulejman: Možeš li molim te da nam ispričaš najstarija sećanja koja imaš?

Enver Baki: Naravno, naravno, reći ću vam i to. Moj otac Sadik je rođen 1898. u Prištini, moja majka 15 godina mlađa od mog oca, mlada žena koja je iz porodice *Şeyh-a*¹, udala se za mog oca. Porodica mog oca je generalno jedna od najbogatijih prištinskih porodica. Na osnovu onoga što je on meni rekao, tokom osmanskog perioda, ova porodica je imala oko devet njiva, sedam vinograda, tri kuće. Što znači, sudeći po rečima mog oca, to je bila velika porodica, porodica Baki. Sve je to dobro, ali po njegovim rečima, tokom osmanskog perioda, porodica Baki je pokušala dva puta da emigrira u Tursku. Prvi je bio 1921. i 1939. nakon toga, hteli su da emigriraju u Tursku, zbog toga su prodali sve svoje dragocenosti i imovinu, jedno po jedno, i završili u siromaštvu. Drugi put kad su se našli u sličnoj situaciji; braća nisu mogla da se dogovore i nisu mogla da emigriraju u Tursku tako da su ostali u Prištini. Ipak, nisu mogli da povrate prodatu imovinu tako da su završili u siromaštvu, kao što sam rekao. Moj otac, 1947. godine, što znači odmah nakon rata na Kosovu, bio je jedan od prvih penzionisanih. Dok sam ja čovek rođen 1943. Pre mene su moj otac i moja majka imali Kevser, Fikrije, Fitnat i moju najmlađu sestru Iqbal. Među njima sam rastao i živeo kao jedini muškarac u porodici.

Po onome što moja majka kaže, oni nisu bili jedna od najbogatijih porodica, ali im je dobro išlo, u porodici *Şeyh-a*. Kao što ide priča moje majke, *tekke*,² što je pored srednje škole u Prištini, to je njen *tekke*. Zapravo, dve sestre, zajedno sa svojom rođakom [ćerkom očevog ujaka] brinule su o *tekke-u* u to vreme. Nažalost, pošto nije postojao muški potomak da nastavi da brine o tome, morali su da prebace *tekke* u *vakf*.³ Tako da, po rečima moje majke, moja ujna Zurafa, majka Merijem zajedno sa njihovom rođakom gospođicom Ismet, dugo su brinule o *tekke-u*, održavale ga, tako da bilo takođe puno posetilaca.

---

¹ *Şeyh*: etimološki, prvo korišćenje ove reči (kao sheik, odnosno šeik) odnosilo se na vođe plemena pred-islamskih Arapa. Na Balkanu u turskim zajednicama reč *Şeyh* znači vođa *Shia* (Šia), *Sufi* ili *Bektashi* (Bektaši) verskog reda.

² *Tekke*: Ili kolokvijalno *teçe* (teče), gde su se odvijale aktivnosti *Shia*, *Sufi* ili *Bektashi* verskih grupa. Često se i svetilište Šeika takođe zove *teçe*.

³ *Vakf*: Isto i *Vakıf*, institucija uvedena tokom Osmanskog carstva, zadužena za čuvanje podataka o islamskoj zajednici u carstvu i koja je generalno uključivala i Madraš u svojoj strukturi. Sada je ova institucija Islamska Unija [*Bashkësia Islame*].

Sa druge strane, pričajući o sećanjima, hteo bih da kažem puno stvari o Prištini. Nažalost, te karakteristike, tih karakteristika Prištine više nema ovih dana. Od onoga što mogu da se setim iz mog detinjstva, umesto današnjih taksija, Priština je imala fejtone u gradu. Pored toga, komšije su sklapale prijateljstva i bliske veze na veoma lep način, preko *kapicik*.⁴ Kao što znate, sve stare porodice u Prištini su imale baštu u svojoj kući, veoma bogate bašte iz kojih bi [uzimali] voće i povrće sa drveća koje su uzgajali. Tako, sa sve četiri strane, bašta koja je imala četiri strane imala je sigurno *kapicik* sa svake strane. To ima posebnu simboliku za mene. Oni su bili sastojak koji je ojačavao prijateljstva, po meni. Bili su prolaz za zaljubljene, po mom mišljenju, zato što se puno ljudi zahvaljujući *kapicik*-u, komšije i komšinice, upoznalo, zaljubilo i venčalo. Mislim da ove karakteristike danas nisu prisutne. Štaviše, ljudi, komšije u zgradama sa šest, sedam, deset spratova, čak ni ne znaju jedni druge, nažalost. Mislim da to znači da su stara prijateljstva, bliske veze sada u senci.

Što se tiče fejtona, onih koji su... koji su služili kao taksi u Prištini, nije ih bilo brojčano puno, pet ili šest njih bi sigurno bili na otvorenom prostoru ispred pozorišta, ispred današnjeg pozorišta, bili bi poređani jedan do drugog, čekali mušterije. Pored fejtona, narod bi putovao fijakerom takođe. Gde se obično putovalo, uglavnom do Grmije, do Toukbahče oblasti za rekreaciju, koja je bila dva i po kilometara udaljena i tokom *bayram*-a⁵ bi često odlazili do grobnice, do grobnice sultana Murata. Puno porodica, bogatije su se vozile fejtonima ili fijakerima i odlazile na ta mesta; dve ili tri porodice su zajedno odlazile u Grmiju, Toukbahče ili grobnicu sultana Murata, noseći svoj ručak sa sobom ili bi večerale zajedno na tim mestima. Dakle, ja sam samo želeo da spomenem neke tipične odlike kojih sam mogao da se setim, ne znam da li je to dovoljno za vas ili ne...

Ebru Sulejman: Ujače Enver, rekao si, pričao si mi malo o gradu, kako su fejtoni bili smešteni na prostoru ispred današnjeg pozorišta, kako izgleda, grad se promenio puno od tada? U starom gradu, ovim putem, ka džamijama... koja mesta su se promenila?

Enver Baki: Govoreći o gradu, od onoga čega se ja sećam, Priština je imala sve ukupno 14 džamija. Pored toga, ispred džamije Čarši je bio veliki komšiluk. Taj komšiluk je imao deo koji se zvao zanatlijski sokak. Ljudi koji su šili jorgane, krojači, berberini, imali su svoje lokale tamo, služili ljudima. Ali takođe, na centru trga je bila *şadırvan* [fontana], jedna od najlepših u Prištini, zato što ih nije bilo puno, samo dve-tri, ali ona na sredini tog trga je bila najvrednija, sa hladnom vodom koja je stalno izbijala iz nje. Što se tiče škola...

Ebru Sulejman: Kada si bio mlad, gde si izlazio u gradu sa svojim prijateljima, gde ste se družili?

Enver Baki: Generalno prištinska omaldina, naravno Priština je imala samo jedno pozorište i jedan bioskop. Pored ovog bioskopa i pozorišta, postojale su rekreativne oblasti Taukbahče i Grmija, koje samo što sam ti spomenuo. Tamo su se judi skupljali, pevali pesme, igrali igre i plesali.

Ebru Sulejman: A zimi?

---

⁴ *Kapicik*: bukvalno značenje na turskom je „mala vrata”. Ove male kapije su postojale između kuća koje u građene jedna do druge, što je omogućavalo intimnost i bliskost. Reč se takođe koristi za označavanje lako dosegljivih mesta.

⁵ *Bayram*: Bajram, islamski religiozni praznik.

Enver Baki: Narod u Prištini, zimi bi generalno bio u svojim domovima, provodio zimske noći igrajući igru sa čašama, *tura* igru. Mi deca, reći ću nešto malo o svom životu, moj otac je znao više od hiljadu priča, moja majka je znala toliko ili više pesama i narodnih pesama, isto tako moje sestre bi pevale *mani* [narodne pesme] i sve vreme nam pričale zagonetke, moje starije sestre, kada bismo išli na spavanje, naš otac bi nas sve okupio, petoro dece, četiri brata, četiri sestre i jedan brat zajedno i moj otac bi nam ispričao priču, moja majka bi donela poslužavnik i pevala narodnu pesmu, zato što, naravno, nismo imali darbuku i daire kod kuće, tako da je bilo ovako. Jedna od mojih sestara bi održavala ritam kašikama [drvenim kašikama], muzički tempo. Dakle, uglavnom su zimske noći tako izgledale, sa druge strane priče koje je nam je moj otac govorio, pesme moje majke i poezija i zagonetke koje su moje sestre jako često govorile jedna drugoj, mislim da su sve ovo biseri narodne književnosti. Pod uticajem ovih bisera, zaljubio sam se u tursku narodnu književnost i počeo da pišem pesme u osnovnoj školi.

Takođe bih trebalo da kažem, zabeležite da je godina 1951. bila značajna čak i istorijska godina za turski narod na Kosovu zato što su 1951. Turci koji su živeli na Kosovu stekli priznanje kako u očima naše stranke tako i u očima javnosti. Što znači da 1951, 20. marta 1951, na osnovu odluke Provincijskog Komiteta Kosova, Turci koji žive na Kosovu su dobili prava, tako da u toj godini, u narednim godinama... zato što kao što znate u Kraljevini Jugoslaviji, osim medresa nije bilo drugih škola niti osnovnih škola koje su imale predavanja na turskom, ali nakon 1951. godine, u gradovima i selima u kojima su živeli Turci, formirane su osnovne škole i udruženja. Tako da je to oživelo Turke na Kosovu.

Ebru Sulejman: Koje godine si započeo sa školovanjem?

Enver Baki: 1951, kao što sam ti rekao.

Ebru Sulejman: Dakle, upisao si se u školu 1951.

Enver Baki: Škole su se otvorile 1951, u devetnaest... iste godine u Prištini, Prizrenu, Peći, Mitrovici, Gnjilanu i Mamuši, kao što smo rekli, bilo je dva sela, prvo od njih Mamuša i drugo Dobrčane, tamo su bile prve škole koje su otvorene na našem maternjem jeziku, turskom. Tih godina, škole su bile pune učenika. Direktori škola nisu čak mogli da nađu dovoljno stolica za učenike, toliko smo učenika imali, ali...

Ebru Sulejman: Dakle, iste godine kada su se škole na turskom otvorile, ti si otišao na prvi čas?

Enver Baki: Te godine sam otišao na prvi čas, ne, zapravo... predškolsko, pohađao sam predškolsko na albanskom zato što nije bilo škole na turskom, ipak, 1951. sam se prebacio sa albanskog na turski. Tamo je počeo novi život za mene.

Ebru Sulejman: Sećaš se svog odeljenja, svojih učitelja...

Enver Baki: Nismo imali baš puno učitelja, zapravo neki učitelji su predavali dva, tri časa, ali vremenom sa povećanim interesovanjem za učitelje i obrazovanje, naša deca, naša omladina je počela da završava srednje pedagoške škole, čak i jezičke kurseve. Zahvaljujući Sureji Jusufu, započelo je obučavanje učitelja u Skoplju. Tamo su naši učitelji bili prvo obučavani, ali tokom

prvih godina birali su učitelje među već postojećim intelektualcima. Nakon što su završili ove obuke počevši od Prištine do Dobrčana, učiteljima su organizovano dodeljivali svaku školu u ovim mestima. Obuke nisu samo stvarale učitelje turskog jezika, već i matematike, fizike i čak učitelje muzičkog.

Tako je za kratko vreme obučavan jedan prosvetni kadar, ali ne samo obrazovanje, sigurno, obrazovanje je jedan od stubova zajednice, ali pored toga, osnivanje udruženja, oživljavanje kulture i njeno održavanje je takođe jedna od najbitnijih stvari, ja mislim. Zato što naša udruženja, u to vreme, nisu bila značajna samo zarad oživljavanja naših pesama, narodnih pesama, plesa i tradicija, već je bilo važno i zbog razvoja književnih dela. Zato što, kao što znamo, udruženja su imala literarne sekcije koje su konstantno radile uz folklor, hor, odsek za ples i odsek za književnost, kada su oformljene, u prvim organizacijama su stvorili talas obnove i ljudi bi održavali svoje tradicije, čak kasnije su ova udruženja takođe objavljivala časopise. Ipak, 1969, odlukom [Kosovske] Socijalističke Unije, Socijalističke Unije u to vreme, novine na turskom jeziku su odlučile da počnu da se izdaju u Prištini. Prvog maja 1969, nastale su novine *Tan*⁶.

Ebru Sulejman: Pa, ujače Enver, želela bih nešto da pitam. U školama, u tim udruženjima, u njihovim literarnim sekcijama i kasnije u tim časopisima i novinama *Tan*, da li je pisani jezik bio sličniji turskom jeziku ili su ljudi takođe ponekad pisali na našem turskom, ili je to uglavnom bio „turski” turski?

Enver Baki: Vidi, po mom mišljenju, jezik Turske, jezik Kosova, jezik Makedonije, jezik Azerbejdžana, ne postoje, ali postoje dijalekti. Svaki narod ima svoj dijalekat, ali u ovom smislu naravno da je jezik iz Turske naš osnovni jezik koji se koristi na tursko-govorećim područjima, ali dijalekti koji se koriste širom sveta su takođe prihvaćeni. Dakle, u početku smo se svi mi trudili da koristimo književni jezik Turske, to je bilo svesno, ali kao što znaš, postoje dva jezika koja guše turski jezik: persijski i arapski. 1928... '23, kada je Ataturk došao na vlast u Turskoj, osnovano je Društvo Turskog Jezika. Po ovom udruženju, turski jezik koji se koristio u Turskoj i u drugim mestima, je trebalo da se očisti od stranih reči. Tako da je postojao trud da se ostave sa strane persijske i arapske reči i da se koriste originalne, turske reči. Posebno je [Nurulah] Atač postigao veliki uspeh u smislu da je tražio strane reči i oživeo naš jezik. Naravno, još uvek postoji neporeciv uticaj arapskog i persijskog do danas i mnoge reči koje nemaju ekvivalent u turskom se još uvek koriste iz ovih jezika.

Ebru Sulejman: Gde je naš turski, ili dijalekat koji mi koristimo, nastavio da postoji onda, u folkloru, pričama?

Enver Baki: Dijalekte uglavnom stvaraju same zajednice bez obzira na njihove nivoe obrazovanja, dijalekti se formiraju sami i uglavnom pod uticajima drugih jezika koji ih okružuju. Na primer, postoji čak prištinski dijalekat, prizrenski dijalekat, mitrovički dijalekat, gledajući njih, možeš videti razlike, ali u suštini, i to je turski. Na primer, ljudi iz Mitrovice kažu: „*Cürdünmi?*” [Jesi li video?]. Prištevci kažu: „*Cöldunuzmi, cittinüzmi?*” [Jesi stigao, jesi išao?]. Te razlike potiču od karakteristika različitih dijalekata.

---

⁶ *Tan*: Bukvalno značenje je Zora; prve novine na turskom jeziku na Kosovu koje su počele da izlaze prvog maja 1969, a prestale sa radom 1992.

Sad, što se tiče društava i udruženja, trebalo bi da se kaže da su imali važnu ulogu u kulturnom razvoju turske zajednice na Kosovu zato što su pored ogranka narodnog plesa, učesnici muzičkih grupa učestvovali i u velikim događajima čak u Turskoj, predstavljajući svoju kulturu. Neki kao Aluš Nuš, [Baškim] Čabrat, Sevim Baki i mnogi drugi su bitno doprineli našim udruženjima. Kao dodatni ogranci, književne sekcije su bile jako važne u ovim udruženjima ne samo zato što su učile omladinu turski, već zato što su deci usadili navike da čitaju i pišu pesme. Treba takođe reći da je u Peći, gde uzgred danas nema udruženja zbog problema emigracije koja je kao što znaš trajala od '51 do '56, što nije uključivalo samo Turke, već i Albance i Bosance koji su masovno emigrirali za Tursku sa Kosova.

Ebru Sulejman: Da li se sećaš toga? Da li si video ljude da zajedno odlaze?

Enver Baki: Imam fotografiju; pokazaću ti je... Priština... Ovo je fotografija, na prištinskoj železničkoj stanici, hiljade ljudi je dolazilo da kaže doviđenja svojim voljenima i rođacima koji su odlazili za Tursku. Nije bilo čak ni jednom nedeljno, dugo je trajalo, gde bi svakog dana naši ljudi punili vagone i imigrirali u Tursku. Iz [ove] perspektive, mogu da kažem da nas je ovo na neki način osiromašilo. Da imamo više ljudi u zajednici, imali bismo više doktora, inženjera, kuratora, učitelja i intelektualaca koji bi rasli ovde. Nažalost, imigracija je dovela do toga da ovi potencijalno veliki brojevi budu manji i manji.

Ebru Sulejman: Ujače Enver, da li se sećaš koji je bio glavni razlog zbog kojeg su ljudi odlazili? Na primer, takođe poznaješ ljude koji su ostali ovde, zašto su ostali?

Enver Baki: Sad, u nekim porodicama, braća i sestre nisu bili istog mišljenja vezano za odlazak. Znam takve ljude gde je jedan od braće želeo da se emigrira u Tursku i drugi nije želeo da ide jer je ostaviti rođake, biti sam, teško. Neki ljudi, od onog što sam čuo od starijih, odlazili su u Tursku iz verskih razloga, zato što su bili jako religiozni. Ipak, kao i u svakom mestu na Balkanu, [ovde] ima hiljade džamija gde možemo lako da održavamo našu veru, posebno kad bi nas bilo više, možda bi čak bilo više džamija, ali emigracija je prouzrokovala masovna premeštanja i promene takođe. Sada hajde da pređemo na naš život ovde zato što ljudi koji su emigrirali su u Turskoj, što je za mene domovina. Muslimani, Turci su emigrirali u Tursku u svojim najtežim vremenima i Turska im je uvek otvarala svoja vrata, tako da je nekako emigracijski talas posle '12, '22, '28, '34 i '56, u svim tim godinama bilo je masovne migracije ne samo sa Kosova, već su Turci napuštali ceo Balkan.

Ebru Sulejman: I nakon što se to završilo, recimo posle '56. i '60-ih, '70-ih, kada je jugoslovenski režim ustanovljen ovde, kakav je bio tvoj život?

Enver Baki: Ali ljudi koji su ostali ovde, zahvaljujući društvima koje su formirala ova udruženja, naše škole i džamije su imale mogućnost da prikažu svoju prisutnost ovde i naporno su radili da utvrde svoje postojanje ovde. Nikada nisam video ili čuo da je iko umro od gladi niti od onih koji su emigrirali, ni od onih koji su ostali ovde, za svojih sedamdeset godina života.

Ebru Sulejman: Da, ali ja pitam kakav je bio tvoj život, kako su se poslovni život i društveni život promenili?

Enver Baki: Pa sad, svaka država i teritorija imaju svoje karakteristike. Ja mislim da je čovek baš kao trava, ako ima vode i sunca, onda ima i dovoljno uslova za njega da živi. Čovek je takav, ponekad piješ mleko, a ponekad ne, zato što si ograničen čime god što postoji u tvom okruženju. Sada, mi imamo sreće što imamo škole, udruženja i džamije posebno za one koji su religiozni. Naravno, mi smo svi muslimani i mi poštujemo religiju, idemo redovno u džamije. Ovih dana džamije ne posećuju samo stariji ljudi već i mladi ljudi takođe.

Želeo bih samo da pričam o novinama *Tan* neko vreme. Kao što znaš, za Turke na Kosovu nije bilo časopisa ili novina do 1969. godine. Tek 1969, na osnovu odluke donete od strane Kosovske Socijalističke Unije, novine *Tan* su osnovane i njihov prvi broj izašao je 1. maja 1969. Normalno, ovo preduzeće je na početku imalo samo deset do petnaest zaposlenih, ipak, kasnije se ovaj broj povećao na 40, što je uključivalo novinare, fotografe, vozače i urednike. Naš list je izlazio redovno od '69. do '92. Prva tri meseca je izlazio na svakih 15 dana, ali kasnije, kada se opremio neophodnim kadrom, izlazio je nedeljno. Štaviše, turska zajednica, kako bi obogatila kulturni život i radila na osnovu svojih potreba, počela da objavljuje časopis *Çevren* 1974. takođe.

Drugi deo

Ebru Sulejman: Tih godina, '60-ih, '70-ih, šta si radio?

Enver Baki: 1963, zapravo '53, kada sam bio samo učenik osnovne škole, turska deca u Prištini su pored škole, koja je bila Osnovna Škola „Meto Bajraktar”, takođe imala vannastavne aktivnosti. Na primer, prištinsko dečje pozorište, koje je bilo ispred današnjeg radija, to je bio dečji centar. U dečjem pozorištu smo pravili po dve ili tri predstave godišnje. Naš cenjeni, bliski prijatelj koji je bio umetnik u Kosovskom Nacionalnom Pozorištu, režija Mazhara Kadriua je postavljala predstave na scenu. Naša deca bi uglavnom tamo provodila vreme i uživala.

Pored Pionirskog Centra, dečje pozorište je takođe imalo filmske večeri za decu. Imam neverovatnu sliku u svojoj glavi, o nedeljama, kako bi dečje pozorište bilo potpuno ispunjeno decom. Zato što bi bila dečja predstava ili na turskom, albanskom ili na srpskom. Na ovaj način, na veoma organizovan način, ne samo deca, ne želim da izostavim roditelje, zato što su mame i tate bili oni koji su dovodili decu držeći ih za ruku i odlazili zajedno na dečje predstave.

Pored toga, Pionirski Centar je bio otvoren skoro svakog dana za decu, tako da su pedagozi radili sa njima i roditelji su odlazili tamo sa svojom decom. Zapravo, bio je jedan ruski učitelj, Ivan, koji je organizovao udruženje ambasadora u Pionirskom Centru. Što je značilo da je svaka zemlja, svaka evropska zemlja, imala svog predstavnika tamo. Na primer, bilo je pet predstavnika iz Osnovne Škole „Meto Bajraktar”, sedam ili osam iz bivšeg „Vuka Karadžića”, danas poznat kao „Elena Gjika”, još pet-šest iz drugih škola bi bili izabrani da predstavljaju evropske zemlje u centru. Da li postoji vrednija stvar od ove? To je bio sjajan način da deca nauče [nešto] o svojoj zemlji ali i o drugim evropskim zemljama kroz ovu kobajagi organizaciju. Pored ovoga, deca su imala i izletničke ture, posete muzejima i slično, što je uvek davalo druge vrste radosti deci.

Pored ovoga, kao što sam rekao pre, ljudi bi provodili vreme u Grmiji, Taukbahčeu i prištinskom parku. Bilo bi puno ljudi i mogao si da čuješ njihovo pevanje sa svih strana. Posebno je turska zajednica tamo provodila svoje slobodno vreme.

Ebru Sulejman: U tim trenucima, da li biste vi bili zajedno i sa drugim zajednicama?

Enver Baki: Većinu vremena, ko god da je hteo da se priključi, priključio bi se. Ne zaboravimo da su u ta vremena i Srbi i Albanci govorili turski jako dobro. Sve tri zajednice su bile zajedno u harmoniji i stvarale prijateljstva.

Ebru Sulejman: Dakle, ljudi su govorili jezicima drugih [ljudi]?

Enver Baki: Da, svi su. Zato što, koliko ja znam, Priština je imala oko šestnaest hiljada stanovnika 1946. godine. Razmisli o tome. Ne gledaj [ovo] danas, gde je blizu šeststo hiljada ovih dana, prema statistici. Ali, 1946, bilo je samo petnaest do šestnaest hiljada i štaviše, svi su znali jedni druge, puno njih su postali rođaci i prištinski narod se pretvorio u jedinstvo. Mislim da je i emigracija, bacila je senku na ove bliskosti i prijateljstva. Ne znam šta još.

Ebru Sulejman: Koje godine si počeo da radiš svoj prvi posao? Gde si počeo da radiš?

Enver Baki: Kada sam završio srednju školu, počeo sam da radim za Radio Prištinu kao novinar 1962, zato što, recimo da sam bio neka vrsta pesnika tokom školskih dana. Zato što, kao i svako drugo dete, počeo sam da piskaram nešto u osnovnoj školi. Imao sam pesme, priče. Dragi preminuli, ujak Sureja, Sureja Jusuf, radio je za Radio Prištinu u to vreme. Uvek bi nas zvao iz „Meto Bajraktara”, mene, Nimetulaha Hafizija i Nusreta Dišoa kao pesnike za dečje izdanje. Pored toga, naše pesme su objavljivane u skopskom časopisu *Sevinç*. Ne samo pesme, već i druge stvari, kao priče. Naravno, dečji deo novina *Birlik* bi takođe objavljivao moje pesme u to vreme.

Posle ovoga, kada su turski pisci stvarajući književnost na Kosovu počeli da objavljuju u *Tan*-u, nakon što je Priština dobila svoje novine i časopise, pisci su sve manje i manje slali svoje radove da budu objavljeni u Skoplju. Zato što je nakon nekog vremena Priština imala časopise *Tan*, *Çevren* i *Kuş*. Kasnije, 1974. *Tan* je objavljivao knjige. Dela koja su objavljivana su bila književnost, priče i pesme koje je stvorio turski narod na Kosovu. U okviru ovih izdanja u obliku knjiga, oko 250 knjiga je objavljeno za 15 godina. To su uglavnom bile knjige kosovskih, turskih pisaca. Među njima knjige koje su napisali Hasan Mercan, Nusret Dišo, Necati Zekerija iz Skoplja, knjige Šukrija Ramoa su ovde objavljivane i puno izdanja je prevedeno. Na primer, knjige Desanke Maksimović, Branka Ćopića i puno drugih jugoslovenskih pisaca, čak i albanskih pisaca koji su svoja dela stvarali na Kosovu, kao Hasan Kerveši... ne to... Kervešijeve, knjige Hasana Mekulija su prevedene i objavljene na turskom. Na neki način, *Tan* se može smatrati kulturnim centrom turskog naroda na Kosovu u to vreme. Ovo mesto je bilo središte ne samo za intelektualce, već je i puno kosovskih političara takođe konstantno posećivalo naš izrađivački tim. S obzirom da je dobro prihvaćen, turske grupe pisaca i pesnika iz Turske koji su posećivali Strugu, su skoro uvek posećivali *Tan* i takođe posećivali našu izradu. Tako da tokom ovog vremena....

Ebru Sulejman: Da li si oduvek znao da ćeš želeti da radiš za radio i za *Tan* ili si želeo da budeš pisac? Da li si uvek imao tu želju da budeš pisac?

Enver Baki: Kao što sam rekao na samom početku, pesme koje je moja majka pevala, priče moga oca, pesme moje sestre i zagonetke su me ispunile ljubavlju prema narodnoj književnosti. Na ovaj

način, kada se to jednom nakalemi, tvoje srce se neće smiriti dok ne piše, piše pesme, piše priče... Zapravo, Sureja Jusuf, moj profesor, je jednom rekao: „Enver, volim tvoje pesme, ali bih voleo da vidim da pišeš priče”. Rekavši ovo na pristojan način, ohrabrio me je za pisanje priča i tako sam uglavnom poznat kao Enver Baki, autor priča i autor dečjih priča pre nego pesnik među turskom zajednicom pisaca na Kosovu. Ipak, nasatavio sam da pišem i jedno i drugo. Do današnjeg dana, imam 15 objavljenih knjiga. Neke od njih su priče za decu, neke su dečje pesme, neke su namenjene za odraslu publiku u obliku pesama i priča. Misim da kad bi postojalo dovoljno finansijskih mogućnosti, objavio bih još više pošto imam još tri ručno napisane knjige. Prva je *Prištine Yaşlıları* [Stariji u Prištini], druga je *Sevişen Kuzenler* [Dragi Rođaci] i treća je *Prištine Masalları* [Prištinske Bajke].

U mom književnom radu, pošto sam objavio 15 knjiga, stekao sam određeni nivo slave kao Enver Baki i onda mi je dodeljeno puno nagrada. Na primer, sa svojom knjigom *Mutlu Baba* [Srećan Otac], koja je objavljena u okviru *Tan*-ovih književnih izdanja, sa još jednom knjigom *Beş Kardeşler* [Petoro braće i sestara], dali su mi nagrade. Štaviše, 1967. mi je Društvo turskih pisaca na Kosovu takođe dalo nagradu.

Ebru Sulejman: Da li je ovo društvo još uvek aktivno?

Enver Baki: Izvini?

Ebru Sulejman: Da li društvo još uvek radi?

Enver Baki: Da. 1964. mi je prizrensko udruženje Doğruyol dalo nagradu Sulejman Brina. Pored toga, Ministarstvo za Kulturu i Odsek za Kulturu u Prištini su mi dali priznanja, što me je učinilo jako srećnim. Bilo je puno drugih udruženja sa kojim sam sarađivao, koja su mi dala sertifikate priznanja i pozivala me na razne ceremonije. Mislim da nisam osoba koja će ikada misliti da su moje [dosadašnje] književno stvaralaštvo dovoljno, tako da ću uvek nastaviti da pišem, čak i u ovim godinama. Prošle godine, učitelji i učenici Osnovne Škole „Elena Gjika”, organizovali su književni čas na koji su me pozvali da predstavim i promovišem moje dve nove knjige *İki Yürek* [Dva srca], ve *O da Çocuktur* [On/Ona je takođe dete] i gde je turski ambasador na Kosovu takođe bio prisutan, zajedno sa direktorom Instituta Yunus Emre, i puno mojih prijatelja i ljudi koji cene našu književnost su bili prisutni tamo. Uvek sam govorio da iako imam 74 godine, Božjom voljom, želeo bih da objavim 74 knjige.

[Intervju je pauziran na zahtev sagovornika]

Na primer, u Vučitrnu, u Mitrovici i Prištini kada su udruženja stvorena, čak je i „Stevan Mokranjac” osnovan oko 1958, funkcionisali su ne na jednom nego na tri jezika. Posle toga, kada je naš narod krenuo da se seli, broj dece je značajno opao. Čak i u školama, oko udruženja, ovaj broj je opao i zapravo, Jeni Hajat nije mogao da radi nekoliko godina. Ipak, 1969. Jeni Hajat je promenio ime u Gerçek i obnovio se. Dakle, Remzi Sulejman je osnivač i prvi direktor Jeni Hajata što je istorijska činjenica koja se ne može poreći. Nakon njega, brat Šerafedin, Šerafdin Sulejman se priključio kadru kao njegov pomoćnik kako bi vodio društvo Jeni Hajat. Pored brata Remzija i Šerafedina, ovo mesto je okupljalo druga imena kao što su Rašit Bejtula, Necmetin Goriča, brat Sureja, Enver

Baki, Muhamet Ustaibo, Šakir Maksut i mnogi drugi mladi prijatelji su počeli da budu aktivni u ovoj organizaciji koja se tada zvala Gerček.

Ja pričam o ovome, ali bilo je drugih udruženja takođe, kao Doğru Yol u Prizrenu, kao Birlık u Mitrovici, kao Rašit Deda u Vučitrnu, sva ova su radila u tri glavna ogranka sve vreme. U tom smislu, sve zajednice su se povezivale kroz ova udruženja. Ako se organizovao koncert ili program, pozvali bismo dva pevača i vokala iz albanske zajednice, jednog iz srpske i na taj način su programi bili obogaćeni raznolikošću. Kasnije smo takođe organizovali književne skupove zajedno sa piscima iz drugih zajednica takođe. Enver Gjerčeku, Rifat Kukaj, Vehbi Kikaj i Ćamil Batali mi padaju na pamet, koji su skoro uvek bili prisutni na književnim skupovima koji su bili organizovani. Na ovaj način smo organizovali programe i bili zajedno.

Što se tiče naših ljudi, tokom uživanja u slobodnom vremenu, kao što sam spomenuo, u Grmiji i Taukbahčeu, dobar broj naših albanskih prijatelja bi nam se pridružio na tim gozbama takođe. Zato što nije bilo velikih razlika, grad je već bio jako mali. Šta je danas populacija od šestnaest hiljada? Mogla bi lako da bude samo jedna ulica, čak ne ni komšiluk u gradovima kao što su Istanbul ili Izmir ili još jedan tako veliki grad. Drugim rečima, bili smo blizu jedni drugima. Ipak, bilo je trenutaka čak i kada se braća u porodici tuku, neki hladni vetrovi su duvali među zajednicama takođe s vremena na vreme, treba takođe da dodam, zbog nekih nacionalista. Toliko mogu da kažem o našem narodu i našoj deci.

Što se tiče *Tan*-a, nakon što je osnovan 1969, naš prvi direktor je bio Sulejman Brina iz Prizrena i ja sam bio zamenik direktora tada. Dugo sam vodio časopis *Çevren* kao odgovorni urednik. Takođe sam dosta doprineo izdavanju časopisa *Kuş* kroz *Tan*. Kao sekretar ovih časopisa, okupljao bih naše albanske, srpske i turske pisce da zajedno organizujemo književne skupove. Kao što sam rekao kroz književna izdanja, knjige koje su napisali Pero Stefanović, Muhamed Kerveši, Esat Mekuli, Darinka Jevrić i mnogi drugi pisci sa Kosova.

Ebru Sulejman: Spomenuo si Radio i orkestar tamo...

Enver Baki: Da, izvinjavam se što sam to izostavio i tebi i gledaocima. Želeo bih da kažem da ima još nešto da se doda na niz događaja koji su počeli 1951. kada su škole počele da rade, udruženja su počela da se formiraju i Radio Priština je imala emisije na turskom i to je i osnivanje Orkestra Turske Klasične Muzike Radija Prištine, što je puno doprinelo kulturnom razvoju Turaka na Kosovu. Postojala su dva glavna orkestra u Prištini pre '51. godine, koji pored toga što su svirali na prethodno spomenutim zabavama u Grmiji i Taukbahčeu, svirali su takođe na našim venčanjima, drugim organizacijama i prijateljskim okupljanjima na kojima bi dodali boju muzike. Jedan od njih je vodio Salih Trašoba, ujak Salih, i drugi Šerif Nani, obijca su bili umetnici. Salih Hovarda je bio radnik u Zadruzi, ali je maestralno svirao ud i zbog toga imao svojih troje ili četvoro ljudi u orkestru.

Sa druge strane, Šerif Recep Šeih, koji je moj ujak i koji je bio berberin, uvek je imao darbuku ili daire u svom salonu lii kod kuće. I on je takođe imao muzičku grupu od troje do četvoro ljudi. Ove dve grupe, tokom prvih godina Radija Prištine, 1951, svirale bi uživo pošto nije bilo tehnologije koja bi ih snimila i oni bi obogaćivali naš radijski prenos muzikom.

Nakon toga, Šerafedin Sulejman, koji je bio odgovorna osoba za tursko emitovanje na Radio Prištini 1952, čuo je pohvale i veoma lepe reči od strane Rasima Saliha i doveo ga iz Mitrovice u Prištinu i tako je Orkestar Turske Klasične Muzike oformljen na Radio Prištini. Koliko se ja sećam, Šerafedin Sulejman je takođe govorio na radiju i oko '51 kao direktor redakcije je pozvao Rasima Saliha ovde, on je prihvatio i novi orkestar je oformljen. Zahvaljujući tom orkestru i bratu Rasimu, ne samo u Prištini već i u puno drugih mesta na Kosovu, izvanredni muzičari su odgajeni. Dakle, naš narod ne samo da je imao orkestar, nego takođe i turski program na Radiju Priština.

Pre si mi postavila pitanje, vezano za jedinstvo i posledice socijalističkog rata. Kao što znaš, tada, jedan od glavnih ciljeva Jugoslovenske Komunističke Unije je bio da osigura prava svih zajednica, bez obzira na to da li su manjina ili ne. U ovom kontekstu, Turci na Kosovu su dobili prava da koriste svoj jezik i dobili svoja kulturna prava na nivou jednakom sa drugim zajednicama. Verovatno ne bi trebalo da kažem manjinska zajednica zato što iako su Turci manjina na Kosovu, u Evropi i po svetu ima više od 250 miliona Turaka i mislim da zbog toga ne treba da smatramo sebe manjinom.

Hvala ti.

Ebru Sulejman: Nema na čemu. Ako želiš, možemo još malo da nastavimo razgovor?

Enver Baki: Ne bih znao šta još da kažem.

Ebru Sulejman: Možda možemo da pričamo o današnjici; da se malo približimo našem vremenu?

Enver Baki: Što se tiče današnjice, ne znam šta bih rekao. Udruženja rade, radio radi, nema puno toga da se kaže. Ipak, mogli bismo da završimo intervju rečenicom. Da uradimo to?

Ebru Sulejman: Onda, kako želiš, hajde da završimo rečenicom.

Enver Baki: Neki ljudi rade, rade i stvaraju. Ne znam šta još da kažem. Ne možemo da se žalimo, ali rana i dalje krvavi (smeje se) {pokazuje ka svom srcu}

Ebru Sulejman: Dobro, šta god želiš da dodaš, slobodno.

Enver Baki: Treba da kažem ovo. Među mnogim ljudima koji žive na Kosovu, Turci održavaju svoje prisustvo i aktivnosti kroz njihove institucije, udruženja, obrazovanje i škole. Slično kao i druge zajednice, turska ima takođe svoje mane, ali umesto da pričamo o tim njenim manama, radije bih rekao da sam podjednako zadovoljan sadašnjim stanjem.

Ebru Sulejman: Hvala.